

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ
КАФЕДРА ПОЛОНІСТИКИ І ПЕРЕКЛАДУ

На правах рукопису

САВОСЮК МИРОСЛАВА ПЕТРІВНА

**ТРУДНОЩІ УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ ПОВІСТІ «ЛИСТИ
НИКОДИМА» ЯНА ДОБРАЧИНСЬКОГО**

Спеціальність: 035 Філологія

Освітньо-професійна програма Мова та література (польська). Переклад

Робота на здобуття освітнього ступеня «магістр»

Науковий керівник:
СУХАРЄВА СВІТЛАНА
ВОЛОДИМИРІВНА,
доктор філологічних наук,
професор і завідувач кафедри
полоністики і перекладу
Волинського національного
університету імені Лесі
Українки

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол № ____
засідання кафедри полоністики і перекладу
від _____ 2023 р.

Завідувач кафедри _____ проф. Сухарєва С.В.

ЛУЦЬК – 2023

Анотація

Значна кількість досліджень була виконана українськими лінгвістами для вивчення основних рис і потенційних труднощів перекладів з польської мови на українську, та навпаки. Значною проблемою є те, що більшість наукових праць спрямована на відомі та нові джерела. На відміну від цього, наша робота вносить новий якісний порівняльний аналіз оригінальної версії спірної книги «Listy Nikodema», написаної Яном Добрачинським, та її українських перекладів. Ці джерела є призабутим, проте цінним матеріалом для перекладознавчого дослідження.

Унікальність праці полягає в тому, що вона охоплює точний об'єктивний погляд на біографію письменника; професійну оцінку формальних та смислових елементів оригіналу і перекладених версій тексту; фундаментальні відмінності та схожості у тлумаченні загальних лінгвістичних і культурних явищ; виявлення неточностей та розбіжностей перекладу.

Результати були досягнуті завдяки докладному аналізу та порівняльній характеристиці українських та польської версій тексту. Дослідження підкріплено прикладами з трьох об'єктів дослідження, які розміщені в порівняльних таблицях.

У кінцевому підсумку було виявлено, з одного боку, неточне відтворення власних імен, труднощі з перекладом елементів єврейської культури. З іншого боку, як автор, так і перекладачі відмінно передають атмосферу та реалії описаного часу та місцевості.

Важливість дослідження полягає в підтримці інтересу до непримітних об'єктів дослідження, внесенні нових методів дослідження та підвищенні якості майбутніх перекладів за результатами цієї роботи.

Ключові слова: релігійна проза, українсько-польський переклад, культурні явища, лінгвістика, порівняльні техніки.

Abstract

Myroslava Savosiuk

There have been large number of studies implemented to investigate the main features and potential problems of Polish-Ukrainian translations, carried out mostly by Ukrainian linguists. The significant problem is that most researches are focused on renowned sources. In contrast our paper puts forward qualitative comparative analysis of original version of controversial book «*Listy Nikodema*» written by Jan Dobruchyński and its Ukrainian translations.

Its uniqueness comes from the fact, that it covers accurate unbiased respective on writer's biography; professional evaluation of formal and meaningful elements in all versions of text; fundamental distinctions and similarities of interpretation of general linguistic and cultural phenomena; detection of inaccuracies and discrepancies of translation.

The results were achieved by insightful analysis and comparison of Ukrainian and Polish versions of the text. The study is backed by examples from the subjects of the research, which are placed into comparative tables.

Ultimately, on the one hand inaccurate reproduction of proper names, difficulties with translating of elements of Jewish culture were noticed in translation. On the other hand both author and translators excellently depict atmosphere. Another problem has been detected, the use of obsolete words, which can't be omitted, but at the same time are hard for average reader to understand. Greater number of characteristics is available in the main part of research work.

The importance of investigation aims to maintain the interest to the unheralded objects of research, to bring some new research techniques, upgrade the quality of further translations due to results of this paper.

Key words: religious prose, Ukrainian – Polish translation, cultural phenomena, linguistics, comparative techniques.

ЗМІСТ

ОШИБКА! ЗАКЛАДКА НЕ ОПРЕДЕЛЕНА.

РОЗДІЛ 1. ПОЛЬСЬКА КАТОЛИЦЬКА ПРОЗА ХХ СТОЛІТТЯ: ЖАНРОВІ ТА БІОГРАФІЧНІ ЧИННИКИ

ОШИБКА! ЗАКЛАДКА НЕ ОПРЕДЕЛЕНА.

1.1. Життєвий та творчий шлях Яна Добрачинського **Ошибка! Закладка не определена.**

1.2. Католицька проза та Ян Добрачинський **Ошибка! Закладка не определена.**

1.3. «Листи Никодима» як приклад літературного епістолярного стилю.15

1.4. Художні особливості «Листів

Никодима».....**Ошибка! Закладка не определена.**

РОЗДІЛ 2. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ УКРАЇНСЬКИХ ВАРІАНТІВ ПЕРЕКЛАДУ «ЛИСТІВ НИКОДИМА»

ОШИБКА! Закладка не определена.

2.1. Історія розвитку українського перекладу «Листів Никодима»
Я. Добрачинського **Ошибка! Закладка не определена.**

Ошибка! Закладка не определена.

2.3. Семітські соціальні стани.**Ошибка! Закладка не определена.**

2.4. **Ошибка! Закладка не определена.**
термінологія.....34

2.5. Побутові лексеми і особливості їх перекладу.....36

2.6. **Ошибка! Закладка не определена.**Описи
природи.....41

2.4. **Ошибка! Закладка не определена.**Переклад стійких
словосполучень.....42

ОШИБКА! ЗАКЛАДКА НЕ ОПРЕДЕЛЕНА.

ПОМИЛКА! ЗАКЛАДКА НЕ ОПРЕДЕЛЕНА.3

ВСТУП

Роман Яна Добрачинського «Листи Никодима» вважається одним із найкращих прикладів католицької прози ХХ століття. Та незважаючи на це, твір доцільно вважати малодослідженим як і загалом творчість письменника, та й його постать зокрема. Ян Добрачинський довгий час залишався недооціненим через його політичні погляди, хоч насправді був знаковою постаттю у письменницькій сфері. Сьогодні, творчий доробок Я. Добрачинського активно перекладається багатьма мовами світу. На жаль, українських версій польського тексту нам відомо усього дві. Українські видання є порівняно не новими, і у той же час є чудовим матеріалом для дослідження.

Актуальність теми дослідження полягає у потребі порівняльного аналізу українських перекладів та оригіналу «Листів Никодима» з метою виявлення їх особливостей та основних труднощів з якими може стикнутися перекладач. Дослідження необхідне для зацікавлення перекладачів у маловідомих іноземних виданнях та перекладознавців у вже існуючих, але малодосліджених.

Творчістю Я. Добрачинського комплексно чи частково займалися такі сучасні польські науковці, як А. Бернардський [8], М. Гловінський [12, с. 217], М. Клецель [16], З. Ліхняк [17], А. Мазан-Мазуркевич [18], К. Прушинський [21], М. Ясінська-Войтковська [15, с. 310] та ін., однак питання українського перекладу оригінальних романів Я. Добрачинського у межах цих студій не розглядалось. Та й самих літературознавчих праць, присвячених творчому доробку досліджуваного нами автора, в дійсності небагато, що було викликане ідеологічними непорозуміннями поміж польськими письменниками соціалістичної доби та літературними критиками тогочасного і наступного (новітнього) періодів.

Методологічною базою дослідження став комплексний підхід до дослідження мовно-літературних явищ, а саме: пошук та опрацювання теоретичних здобутків філології та перекладознавства, а також системний аналіз та синтез фактичного матеріалу.

Мета нашого дослідження – дослідити проблеми створення адекватних перекладів, порівняти наявні переклади конкретного тексту, обґрунтувати головні лінгвістичні, художні та етнокультурні принципи застосовані перекладацьких у спробах.

Об’єкт дослідження – оригінальне польськомовне видання «Листів Никодима» Яна Добрачинського та його українські версії у перекладах Юліана Редька та Ярослава Чумака.

Предмет дослідження – композиційно-стильові та лексико-семантичні особливості «Листів Никодима» та їх передача українською мовою.

Методами, використаними у дослідженні є: порівняльно-історичний, метод літературної інтерпретації тексту, інтертекстуальний, біографічний.

Наукова новизна роботи полягає у тому, що чи не вперше порівняно наявні українські видання роману Яна Добрачинського «Листи Никодима».

Теоретичне значення роботи у тому, що проведене дослідження та його висновки є початковим етапом у подальшому опрацюванні даної теми.

Практичне значення магістерської роботи виявляється у можливості використання наших здобутків у розвитку українського перекладознавства, філології та культурології.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження викладені під час виступу на науковій секції IV Міжнародного науково-методичного семінару «Стан і перспективи методики вивчення польської мови в закладах середньої та вищої освіти» (Луцьк – Варшава – Київ, 13–17 листопада 2023 р.). Пізніше матеріали виступу видано друком у збірнику тез семінару [5].

Структура й обсяг роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ПОЛЬСЬКА КАТОЛИЦЬКА ПРОЗА XX СТОЛІТТЯ: ЖАНРОВІ ТА БІОГРАФІЧНІ ЧИННИКИ

1.1. Життєвий та творчий шлях Яна Добрачинського

Життя та творчість багатьох письменників відображали повною мірою складний та в той же час невідворотний стосунок до політичних справ, а також інтелектуальної та моральної дилем, які виникли в Польщі по введенню радянського комунізму.

Найбільш сильний та ефективний вплив система мала на на молодих письменників, які легко приймали ідеологію і часто замінювали політиків і пропагандистів, ставали апологетами не тільки нового устрою, але і нової комуністичної утопії. Проте варто зауважити, що існувала умовна група письменників, котрі не брали власне участі в комуністичній системі, або ж робили це вимушено, без будь якої відданості чи прихильності лише для того, аби вистояти, маючи сміливість на різного роду спротив, піддаючи ризику свою творчість, ризикуючи із легкістю потрапити у сутужне становище, як от маргіналізація, матеріальні незручності, ба навіть репресії. Багатьом письменникам триматися віддалік системи допомагали стійкі переконання, особливо релігійні.

Ось що про це говорить Marek Klecel : *«Лише деякі з цих комуністичних письменників – так їх слід визначати – згодом повернулися до автентичного письма, багато хто залишився зломленим як люди і як митці, мало хто відкинув комунізм, перейшовши в опозицію в 1960-х і 1970-х роках...Звичайно, були письменники, які не брали вагомої участі*

в комуністичній системі, або брали мінімальну участь, щоб вижити, обираючи методичний опір або по-різному виражену опозицію» [16].

Народився і проживав Ян Добрачинський у Варшаві. Після закінчення навчання в 1932 році він влаштувався на роботу до міського управління соціального забезпечення. Протягом деякого часу працював у Любліні, а в 1941 р. повернувся до столиці і влаштувався на кафедру. Ще до війни проявилися його політичні погляди націоналіста. Добрачинський був членом Національної партії, публіцистом «Prosto z Mostu», «Myśli Narodowej» та «Kultury». У вересневій кампанії воював кавалеристом. Після поразки в оборонній війні він продовжував свою довоєнну ідеологічну прихильність, а ще був редактором журналу «Walka» — органу Національної Військової Організації.

Під час окупаційного режиму, виявилась неоднозначність поглядів самого Яна Добрачинського. Адже відомо, що навіть попри те, що він був причетним до NOW, SN, та без усілякої прихильності ставився до євреїв, свого часу відзначився неабиякою рішучістю що стосувалося порятунку дітей з гетто, підписуючи скерування до притулків, знаючи, що супутні документи були фальшивими. Хоча сам письменник досить скромно відгукувався про ці дії: *«Мій внесок у цю справу був мінімальним. Не я шукав цих дітей, не я їх перевозив, не я складав фальшиві інтерв'ю»* [14].

Проте прочитавши спогади «справедливих серед народів» про відважні дії Добрачинського, якого могли в кожную хвилину заарештувати, читач починає усвідомлювати що письменник повсюдно переступав систему, керуючись власним сумлінням і чітко розуміючи, як повинен діяти справжній християнин і громадянин.

Зокрема, Ірина Сендлер, визначна діячка, яка в роки війни рятувала єврейських дітей, писала про визначну роль у цій справі і Яна Добрачинського: *«Дуже швидко на конспіраційній дорозі ми порозумілися з п. Яном Добрачинським, який погодився направляти єврейських дітей до польських закладів. Кожна опрацьована нами справа дитини з гетто проходила після підписання до п. Яна»* [14]. Отож, він виконував набагато більше понад те, що належало до його обов'язків. Його близька співпрацівниця Ядвіга Пьотровська, яку нагородили медаллю «Справедливих» у 1987 році, також підкреслювала: *«Підпис Янка був ключем, звичайним шифром, а водночас сигналом для зацікавлених, що далі робити з дитиною, як казди тоді, спеціальної опіки та турботи, тобто з єврейським дитям»* [14].

Коли розпочалася війна, Ян Добрачинський брав участь у підпільній діяльності. Він воював у Варшавському повстанні, спочатку в Лешні та Старому місті, а потім – у Середмісті та Мокотові. У повоєнний час в його житті настали зміни внаслідок ідеалістичних впливів. Письменник приєднався до групи «Dziś i Jutro», створеної Болеславом Пясецьким (лідером молодих націоналістів до і під час війни), і став провідним публіцистом цього журналу. Незважаючи на те, що спільнота «Dziś i Jutro» базувалася на немарксистських філософських принципах, вона стала міцною опорою для нового соціалістичного режиму в Польщі.

Свою письменницьку кар'єру Ян Добрачинський розпочав у 1933 р., друкуючи статті та оповідання у журналах. У 1937 році вийшла його перша книга – літературно-критичне дослідження «Бернанос-романіст». Незадовго, через рік був написаний перший роман «Обіцянка Отто». Загалом за 50 років творчості зумів написати 70 книг. Проте основним мотивом його творчості була віра. Тому зовсім небезпідставно, Яна

Добрачинського називали католицьким письменником. Адже в основному, проблематика його романів зверталась до християнства, стосувалась тем морального вибору, філософських тем життя, смерті, релігії.

Найпомітнішим його доробком стали біблійні романи. Загалом біблійний цикл письменника нараховує 6 книг: «Обранці зірок» про пророка Єремію (1948), «Пустеля» про Мойсея (1955), «Тінь Отця» про св. Йосипа (1977), «Святий меч» про апостола Павла (1949), «Листи Никодима» про Христа очима наверненого фарисея (1951), «Грім ударить втретє» про Івана Хрестителя (1985). При цьому «Листи Никодима» мали відразу ж чотири перевидання – у 1952, 1953, 1955 і 1956 роках. Ми у роботі послужимося польським текстом, опублікованим у 2020 році в Сандомирі (Дієцезіальне видавництво), оскільки це одне з найновіших перевидань обраної для аналізу книжки. Саме «Листи Никодима» стануть надалі об'єктом нашого дослідження у польській та українських версіях. Однак не можна забувати про те історично-літературне тло, на якому досліджуваний нами твір виникнув і був відданий на суд читачів. Особливо варто звернути увагу на його релігійний характер.

Романістична оповідь «Тінь батька» є однією із найвідоміших книг Яна Добрачинського, у якій описане життя святого. Використавши потужний сугестивний образ тіні, він визначив постать Йосипа, який по відношенню до Ісуса є тінню Отця Небесного на землі: він захищає Його, йдучи Його слідами, та не відступаючи ні на крок.

Ще один поширений мотив, притаманний біблійним книгам Яна Добрачинського — показати людину, яку не розуміють та не сприймають оточуючі, але котра вивищується над іншими та вкладає у життя більше, ніж інші. Прикладом цієї ідеї є «Ключ мудрості», високо оцінений читачами, та присвячений Болеславу Пясецькому. Це роман із питаннями

політичного реалізму, вплетеними в історію XIII століття. Тому ця книга тяжіє більше до історичної, аніж релігійної тематики.

Як бачимо, шлях розвитку католицької літератури в Польщі не був простим і однозначним, на що варто звернути більше уваги.

1.2. Католицька проза та Ян Добрачинський

Католицька проза є загальною орієнтацією в польській літературі XX століття, особливо в XX столітті та після Другої світової війни, яка зосереджена на християнських цінностях, що сприймаються як основа європейської культури.

Термін «католицька проза» не зовсім точний, оскільки багато авторів цього напрямку безпосередньо не торкалися католицької тематики, вона була лише певним ідейним орієнтиром для їхнього твору. Проте, звичайно, більшість письменників, які займалися цими питаннями, були пов'язані з колами «Tygodnik Powszechny» і «Znak» після 1945 року. Найвидатнішими особистостями серед католицьких письменників, безперечно, були Ганна Малевська та Антоній Голубєв. Довоєнні твори Малевської («Грецька весна», «Залізна корона») вже сповіщали про головний напрямок її інтересів, хоча величезний талант письменниці розгорнувся лише після Другої світової війни. Історична проза автора «Жнив на серпі» — це величезна панорама загальнолюдської історії, передусім античності та раннього середньовіччя, в якій письменник шукав загальнолюдські цінності, які б пережили занепад будь-якої цивілізації. Символом цих цінностей у романі «Камені покличуть» є готичний собор у Бове – місце, спрямоване «вгору», відкрите для дії метафізичних сил. «Форма світу минає», твір, який вважається одним із найважливіших у доробку Малевської, є панорамним твором, що показує вічну діалектику тривалості

та минушості. Падіння Риму – це притча про цивілізаційну катастрофу, від якої, однак, виживуть філософські книги. Як не парадоксально, але довговічними виявляються не рукотворні пам'ятники, а духовні та інтелектуальні цінності. Слід пам'ятати, що католицизм Малевської надзвичайно тонкий і високоінтелектуальний, але водночас непохитний. Ця остання риса виступає на перший план, наприклад, у титульному оповіданні тома «Сер Томас Мор відмовляється», в якому герой чинить опір вимогам англійського короля Генріха VIII і залишається вірним своїй вірі ціною свого життя.

Антоній Голубєв, у свою чергу, є автором багатотомної праці про Болеслава Хороброго («Puszcza», «Szło Nowe», «Погані дні», «Роздоріжжя», «Wnuk»), у якій представив початок польської державності, яка тісно пов'язана з ідеєю християнства та його баченням моралі.

Серед інших письменників католицького спрямування у польському середовищі діяли: Роман Брандштеттер (серія «Ісус із Назарету»), Генрик Панас («Зі слів Юди. Апокриф», «Інтимний щоденник Юди») та Ян Добрачинський, чий імена навечно записалися у когорту авторів польської релігійної прози, яка вирізнялася своєю унікальністю, одночасною доступністю до читача і заглибленістю в історичне минуле.

Необхідно підкреслити широкий обсяг католицької прози, створеної Яном Добрачинським, яка ввела його ім'я в число відомих письменників ХХ століття і попри всі життєві перипетії він таким залишається. Маємо на увазі такі твори:

- біблійні романи та повісті: «Wybrańcy gwiazd» (1948) – про пророка Єремію; «Święty miecz» (1949) – про св. Павла; «Listy Nikodem»а (1951) – про долю фарисея Никодима; «Pustynia» (1955) – про старозавітного пророка Мойсея; «Cień Ojca» (1977) – про св. Йосифа;

- історичні та біографічні: «Mocarz: powieść» (1947) – про св. Андрія Боболю; «Klucz mądrości» (1951) – про хрестові походи з метою визволення християнських земель і святинь; «Kościół w Chochołowie» (1954) – про хохоловське повстання; «Przyszedłem rozłączyć...» (1959) – про історію Церкви в XII-XIII ст.; «Piąty akt» (1962) – про Ромуальда Травгута; «Głos czas»u (1966–1974, 4 томи) – про історію Церкви; «Bramy Lipska» (1976) – про князя Юзефа Понятовського;

- драму: «Przędziwo Joanny» (1948);

- есе про католицьку літературу: «Gwałtownicy» (1951); «Książki, idee i człowiek» (1955); «Wielkość i świętość» (1958).

- окупаційну прозу щодо німецької проблематики: «W rozwalonym domu» (1946); «Najeźdźcy» (1946–1947, 2 томи); «A znak nie będzie mu dany» (1957); «Dłonie na murze» (1960); «Dośćcignięty» (1967);

- на сучасні теми: «Włókitne hełmy na tamie» (1965); «Spalone mosty» (1969); «Tylko w jednym życiu. Wspomnienia» (1970).

Як пересвідчуємося, проблематика творів Я. Добрачинського дуже широка, проте завжди націлена на один дороговказ – збереження християнських цінностей за будь-яких умов. Оскільки це відбувалося в часи війни, а потім комуністичного тоталітаризму, автор книг проходив випробування, інколи піддавався впливові влади, що керівні соціалістичні органи в Польщі старалися використати в своїх цілях. Тому закінчення життя письменника було трагічним у моральному плані.

Письменника відкинули навіть найближчі, у тому числі і родина, після 1989 року про нього не згадували як про католицького письменника, а книги, які колись видавали величезними тиражами, зникли з полиць книгарень. Помирав у забутті. Із короткої інформації місцевого

телебачення читачі дізналися, що на його похороні був присутній очільник давньої соціалістичної влади в РП Войцех Ярузельський.

Марек Клецель так описав цю внутрішню суперечність письменника, викликану життєвим вибором: *«Інколи важко навіть найкращі твори відділити від біографії автора, повністю відірвати від його вибору та поведінки, особливо якщо ця поведінка суперечить змістові творів. Творів релігійного та етичного характеру, де є роздуми про совість і які написані по совісті, про справи добра і зла. Важливою залишається єдність життя і творчості, про що так часто і, на жаль, зі шкодою для себе самого згадував Добрачинський. Післявоєнна кар'єра життєвий вибір письменника кинули тінь на послання створених навіть у найбільшій вірі літературних творів»* [19].

З плином часу табу на прозу Я. Добрачинського у Польщі було зняте, тому вона знову повернулася до свого читача, її невпинно перекладають і видають не лише в Польщі, а й в інших країнах.

Багато прихованих фрагментів з життя Добрачинського, якому вдавалося допомагати людям попри режим, виявилось вже після смерті письменника. Це змушує сучасних критиків до ревізії давніших поглядів про письменника та його творчий спадок. З іншого боку, це сприяє численним перекладам прози Добрачинського мовами світу.

Так, в українському середовищі в 1997 році вийшли «Листи Никодима», перекладені у Львові греко-католиками (отцями-студитами), які доповнюють торонтське, – українське еміграційне, – видання повісті з 1963 року. Відтак виникає потреба порівняти ці два переклади і простежити, у якій постаті відомий твір Добрачинського дійшов до українського читача.

Як бачимо, перший переклад «Листів...» на українську мову був здійснений ще за часів ПРН, тож мав на меті промовити незаангажовано устами письменника до представників вільного, несоціалістичного табору, що дозволяє переоцінити і саму вартість твору, на долю якого частково наклалася доля митця. Натомість у 1997 році, коли Львів подарував світові нове видання цього твору, Польща, як зрештою й Україна, уже тішилася незалежністю. Вважаємо, що цей геополітичний фактор не менш важливий для аналізу перекладів, як і біографічні дані про письменника. Окрім того, значна роль відведена жанровим особливостям твору, на яку потрібно звернути окрему увагу.

1.3. «Листи Никодима» як приклад літературного епістолярного стилю

У літературознавстві існує такий термін як «епістола». Для нас важливе його тлумачення: *«Епістола (грецьк. epistole – лист), або Епістолярна література – різножанрові твори художньої літератури, в яких використовується форма листа чи послання, узалежнена законами художньої умовності. Свого розквіту Епістола сягнула в добу Просвітництва: з'явилися відкриті листи-памфлети, листи-новели, листи-визнання»* [4]. На основі цього, можна стверджувати, що «Листи Никодима» є прикладом епістолярної літератури, а саме епістолярного роману.

Визначення епістолярного роману насправді досить просте: цим терміном окреслюють жанр роману, в якому замість класичного стандартного сюжету автор спирається на листи, якими обмінюються герої. Кількість людей, задіяна у листуванні, є суто індивідуальною справою автора, залежно від того, які події та точки зору хоче представити письменник. Форма листування дозволяє автору описати конкретні

моменти сюжету у рецепції того чи іншого героя, але одним із основних завдань листування є переконлива та інтимна демонстрація внутрішніх переживань героїв. Саме завдяки епістолярному роману автор може зосередити увагу на емоціях, почуттях, хвилюваннях які торкаються героїв книги, показавши їх достовірно, із точки зору самих персонажів.

Листи в епістолярних романах, як правило написані прозою і часто розташовані в хронологічній послідовності, що дозволяє відтворити послідовність подій. Хоча в епістолярному романі не має традиційного типу оповідача від третьої особи, все ж це не заважає передавати ту саму інформацію, що й у стандартному романі. До того ж перевагою роману у формі листів є те, що він чудово ілюструє стосунки між героями, які обмінюються листуванням.

Епістолярний роман, тобто роман у формі листів, передбачає безпосереднє цитування листів одного чи кількох головних героїв. Залежно від того, скільки людей бере участь в обміні листуванням, умовно можна виокремити такі різновиди: однопотоковий роман, у якому ми дізнаємося лише те, що пише один герой, або багатопотоковий, де участь у листуванні беруть кілька персонажів. Завдяки листам утворюється сюжетна лінія, зачасту завдяки внутрішньому монологу героя. Найчастіше ці листи мають епічну форму, можуть містити звіт про події. А часом це можуть бути і суто ліричні фрагменти. Цей фактор залежить власне і від особи відправника, адже у даному випадку адресант пізнається не лише за змістовим наповненням. Але й за формальною структурою листа. Варто зауважити, що листи, які регулярно надсилаються, і у яких відображене монологічне мовлення однієї зі сторін, можуть мати форму щоденника.

До провідних представників цього жанру епістолярного роману можна віднести роман Йоганна Вольфганга фон Гете – «Страждання юного

Вертера», один із найважливіших творів німецької літератури, особливо поцінований у добу романтизму. Ще один приклад епістолярного роману – відомий роман готичного походження – «Дракула» Брема Стокера, а також роман Еліс Вокер «Колір фіолетового». Серед польських епістолярних романів варто згадати такі як: «Поштові варіації» Казімежа Брандиса та «Пори року» Марека Ястшембця-Мосаковського, і звісно ж роман Яна Добрачинського «Листи Никодима».

З роками епістолярний роман та його функція почали втрачати значення. Насамперед через широке поширення телефонних мереж, а також Інтернету, дистанційні контакти стали значно легшими. Раніше чи не єдиною формою комунікації були листи, сьогодні, окрім електронної пошти, ми маємо в своєму розпорядженні широкий вибір месенджерів, тому мало хто пише традиційні листи. Саме через це, сучасний епістолярний роман значною мірою застарів. Можна припустити, що і цей фактор важливою мірою повпливав на те, що «Листи Никодима» не користуються великою популярністю у сучасному світі, особливо серед молоді.

1.4. Художні особливості «Листів Никодима»

Важливу роль при перекладі відіграє жанрова приналежність тексту. Отож у книзі Ярослави Мельник «Український код апокрифічного письменства» знаходимо спробу охарактеризувати повість Я. Добрачинського із жанрового боку. Зокрема, дослідниця зазначає:

«У новітні часи терміном апокриф обіймають ще цілий корпус творів, зокрема, тексти, створені з художньою метою, а також твори непевного походження та сумнівного авторства (ключові тексти-репрезентанти літературного апокрифа «Пісні Осіяна» Дж. Макферсо-

на, «Апокрифи» К. Чапека, «Листи Никодима» Й. Добрачинського)» [22, с. 35; див. 19, с. 553]. Окрім цього, варто взяти до уваги факт, про який говорить Андрій Волков, а саме про необхідність розрізнення сучасного літературного апокрифу, або ж самої ознаки апокрифічності літературного твору від поняття апокрифу, і однією із головних відмінностей вирізняє саме таку: *«Апокриф – сакральний, рел. жанр. С.л.а. – світський, суто літ. жанр. По-третє, для апокрифа не була обов'язковою опозиція каноніві. Для С.л.а. така опозиція є доконечною. Вона не лише усвідомлена автором, її усвідомлення – умова адекватної читацької реценції, інакше кажучи, С.л.а. є антиканоном»* [24, с. 553]. Тому потрібно пам'ятати, що «Листи Никодима» незважаючи на біблійний сюжет, не можна вважати каноном чи апокрифом, твір є власне прикладом літературного апокрифу, тобто апокрифом суб'єктивним, видозміненим та обробленим особою автора.

Критики стверджують, що «Листи Никодима» – це один із найгеніальніших не лише польських, а й європейських романів ХХ століття. «Листи Никодима» можна охарактеризувати як зворушливе зображення драми самого автора, захопленого Христом, який водночас бореться зі смертельною хворобою дружини. Книга, написана у формі листів до друга, зображує поступову духовну трансформацію, шлях до справжньої віри євангельського Никодима, члена Синедріону, який шукає пояснення сенсу людських страждань і втамування власних, і знаходить його, йдучи слідами Христа, спостерігаючи чудеса, які Він творив, і поступово розуміючи та приймаючи Його вчення та всеосяжну любов. Історія ж подана з точки зору Никодима, єврейського сановника, чия розмова з Вчителем записав Іван у третьому розділі своєї книги Євангеліє і який разом з Йосифом з Ариматеї поховали тіло Ісуса.

Інакше кажучи, можемо ствердити, що Ян Добрачинський белетризував Новий Заповіт. Оповідач Никодим являється свідком більшості подій із життя Ісуса, а якщо чогось не бачить на власні очі, то

Йому про це повідомляють надійні люди у досить навіюваний для читача спосіб, створюючи ефект достовірності. Автор задіює Никодима у багатьох сценах, проте, не висуває його на головний план. Тому постає питання, хто ж є головним персонажем твору Никодим, чи все ж Ісус. Образ Никодима іноді здається неоднозначним, адже впродовж усієї оповіді здається досить пасивним та нерішучим, хоча й позиціонує себе як відданого християнина. Не зважаючи на те, що певні моменти життя Никодима та самого автора здаються суголосними, ми ні в якому разі не можемо ототожнювати автора та героя, який здається досить персоналізованим. Нам здається доцільним назвати цей образ узагальнюючим, якби парадоксально це не звучало. Адже історія Никодима - це історія кожної віруючої людини, котра час від часу, природно піддається сумнівам, особливо коли стикається із горем. Котра шукає любові, чуда та розради, шукає у вірі, у Христі. Історія саме про цей пошук, який часто є нелегким, і потребує надзвичайних зусиль. Образ Никодима – своєрідна метафора для сучасної людини, для тої, котра нездатна повністю довіритись Богові, і через це пізнати справжню віру, не ту, котра живе у храмі, чи написана у притчах. Цікавим фактом є й те, що Ян Добрачинський не використовує побічних сюжетів. Сюжетна лінія досить проста. Та попри це, цікаво протрактувати біблійний сюжет, який стосується власне життя Ісуса Христа. Автор також колоритно описує реалії епохи – суперечку садукеев і фарисеев, ставлення ізраїльтян до Римської імперії тощо. Письменник неабияк вміло поєднав біблійних персонажів, наприклад, Марію Магдалину з Марією з Віфанії, створивши у такий спосіб цілісних та реалістичних персонажів. Образ Ісуса заслуговує на окрему увагу, адже з одного боку Добрачинський чудово передає його божественну велич, котра виявляється у чудесах, котрі він здійснив, а з іншого боку, Ісус зображений як реальна людина, яка є такою ж вразливою, як інші, котра відчуває біль, тривогу. Цим самим, створюється відчуття близькості між людиною (читачем зокрема), та Ісусом. Що стосується Никодима, – то цей персонаж, який практично впродовж цілої

книги бореться зі стражданням, яким в першу чергу є хвороба його дочки. На своєму шляху він зустрічає Ісуса – але той, хоч і зцілив багатьох інших, не поспішає допомогти йому. Тут проступає складна філософська тема пошуку та віри. Никодим – це людина, яка у пошуках віри пережила розчарування і для якої віра взагалі не була легким і швидким рішенням всіх проблем, а складною, сповненою невдач боротьбою та пошуками правди.

Підсумовуючи, потрібно зазначити, що Ян Добрачинський у біографічному та творчому плані став відображенням своєї доби, яка в Польщі мала не лише позитивні, а й часто трагічні сторінки розвитку. Сформоване покоління нескорених поляків, які боролися за незалежність держави, її визволення з німецького, а потім і соціалістичного режиму, кероване католицькими принципами та гуманістичними ідеями, піддавалося жорсткій пресії владних структур, які використовували добрі імена інтелігенції у власних цілях. Трагізм долі і творчого шляху Яна Добрачинського є яскравим прикладом такої складної долі, позначеної історичними подіями ХХ століття.

РОЗДІЛ 2

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ УКРАЇНСЬКИХ ВАРІАНТІВ ПЕРЕКЛАДУ «ЛИСТІВ НИКОДИМА

2.1. Історія розвитку українського перекладу «Листів Никодима» Я. Добрачинського

Перекладацька діяльність – справа складна та багаторівнева. Вона вимагає від особи-перекладача неабияких знань та зусиль. Тому коли ми оцінюємо професійність, адекватність, чи нормативність перекладу, потрібно зважати на чинники, які здійснюють безпосередній вплив на вихідний текст.

Як уже було зазначено, постать Яна Добрачинського, по цей день навіть на теренах Польщі є неоднозначною, а його творчість не у повному обсязі розглянутою та дослідженою. Тому досить закономірно, що ми маємо лише два основні переклади однієї із найвідоміших книг письменника «Листи Никодима». Наведемо кілька, факторів, які так чи інакше внесли свої корективи у питання мовної норми перекладу, та могли викликати труднощі при здійсненні самого перекладу. Важлива роль належить жанрово-стильовій формі тексту як такого. Адже «Листи Никодима» – це зразок літературного апокрифічного тексту, написаного в епістолярній формі. Тобто складність полягає у тому, що зміст тексту можна назвати релігійним, бо ж оповідає про земне життя Ісуса, себто для того аби перекласти цей текст необхідні знання біблійних сюжетів, оскільки якість перекладу оцінюємо не лише на формальному, а й на змістовому рівні. Окрім сюжетної лінії, труднощі можуть виникати і на лексичному рівні, адже текст надзвичайно розмаїтий, і переповнений лексемами, які стосуються релігійних обрядів (*dbać o czystość, składać ofiary*), предметів церковного ужитку (*hallaki, haggady, filakterie, cicity*),

церковних структур (*Wielka Rada, Sanhedryn*), посад (*prokurator, tetrarchowie, chaberim, arcykaplan*), топонімами (*Bethabar, Morze Asfaltowe, Sadzawka Owcza*), антропонімами (*Hillel, Eliasz*) а також архаїзмами (*zausznice, naramiennik, kurtyzana*), словами єврейського, латинського, грецького походжень (євр. *micwoth*, гр. *tetrarcha*). Окремим завданням також є відтворення форми листування, яка вимагає дотримання основних стилістичних особливостей, таких як інтимність, формування образу самого адресанта через призму його монологічного мовлення. Кожен лист у тексті оригіналу розпочинається виокремленим звертанням «*Drogi Ustusie!*». У перекладі Ю. Редька теж усі листи розпочинаються виокремленим звертанням «*Дорогий Юсте*», у той час як у виданні діаспори натрапляємо на варіації «*Дорогий Юсте!*», «*Мій любий Юсте!*», «*Любий Юсте!*», а перший лист узагалі позбавлений цього звертання. Таку довільність у формальному дотриманні елементів оригіналу можемо пояснити індивідуалізацією перекладацького стилю.

Варто зазначити, що переклади «Листів Никодима» здійснені за різних часових, та культурних обставин. Видання діаспори, (переклад Ярослава Чумака) датується 1963 роком, у той час як львівське видання (переклад Юліана Редька) – 1997. Знаючи, що мова – явище динамічне, розуміємо, що маємо справу із різними типами літературного мовлення. Більше того, необхідно згадати й те, що у текстах знаходимо мовні цікавинки. До прикладу у перекладі Ю. Редька — галицькі діалектизми (*скарбонка, герлиги*) котрі можемо припустити, зумовлені походженням автора, та його спробою зробити текст максимально доступним для цільового читача. Також перекладач вдавався до вільного перекладу стосовно структури, адже помічаємо упускання окремих фрагментів тексту відносно оригіналу. Що ж стосується перекладу Я. Чумака, то тут простежуємо власне українські правописні риси, як от нормативне вживання літери г (*таргумист, гаггада*), чи закінчення -и, деяких ім. Р. в. (*радости, любови*), -т у словах грецького походження (*Саваот*), -ав у

словах грецького та латинського походження (*авреоль*) які існували до 1933 р., діалектизми (*ліп'янки, дручки, пливаки, саджавка*). Але поруч із тим снують кальки із польської мови, котрим перекладач очевидно не спромігся знайти українського еквіваленту *są tacy, których zgorszył.../ є такі, що згіршилися; mój rylec ślizga się bezradnie po tabliczce/ мій палець ховзається безрадно по табличці; prorok udał się w szabat do synagogi/ пророк подався на шабас до синагоги*. Вагомим є й те, що в перекладах знаходимо пояснення слів іншомовного походження, у кінці львівського видання перед змістом, розміщений міні-словник, під назвою «Пояснення слів», у виданні діаспори це явище представлене зносками.

Отож, проаналізувавши деякі аспекти перекладів «Листів Никодима» під епістолярним кутом зору і стилістичним аналізом перекладених українських варіантів твору, можемо стверджувати, що при оцінці нормативності та адекватності перекладу необхідно враховувати історичні та культурно-політичні обставини, труднощі національної адаптації, також основну мету та особливості цільової читацької аудиторії, та різнопланові складнощі, котрі виникають у процесі перекладу.

2.2. Особливості власних назв в оригіналі роману та його українських перекладах

Переклад власних назв (онімів) є досить непростою справою для перекладача. Дослідниця О. Ю. Карпенко виокремлює 9 видів онімів: антропонімічний, зоонімічний, топонімічний, хрононімічний, теонімічний, ергонімічний, , космонімічний, ідеонімічний та хрематонімічний. Ми в цьому переліку прагнемо виокремити дві найчисельніші та найпоширеніші групи власних назв – антропоніми та топоніми. Попри те, що частотність вживання цих видів онімів значна, вони складають одну з найбільших проблем при перекладі.

Ось що з цього приводу пише В. Юшак: «Проблемними у перекладі є передача гендерних особливостей імені, маркерів сімейної приналежності, вигаданих автором імен, переклад епітетів-прикладок, які описують певні характеристики особи. Ці питання вирішуються у широкому контексті» [5]. Існують також основні пособи для передачі власних імен та географічних назв у перекладі: транслітерування; траскрибування або транскрипція; змішане транскодування (переважне застосування траскрибування із елементами транслітерування); адаптивне транскодування (коли форма слова у вихідній мові дещо адаптується до фонетичної та/або граматичної структури мови перекладу); калькування.

Твір Яна Добрачинського «Листи Никодима» є насиченим власними іменами та географічними назвами. Складність перекладу у даному випадку полягає у тому, що такі лексичні одиниці є непритаманними українській культурі, тобто завданням перекладача стає спочатку дослідження та з'ясування походження власних назв, закодованих значень і лише тоді адекватний їх переклад та адаптація до приймаючої культури. Адже потрібно зважати на безліч факторів, такі як мотиви автора, роль у формуванні персонажа, етнокультурні відмінності, характеристики цільового читача (вік, стать, історична та культурна обізнаність тощо).

Передусім звернемо увагу на варіативність перекладених антропонімів, яких в оригінальному тексті безліч і всі вони позначені культурою юдаїзму. З подібною проблемою перекладу стикаємося в українських версіях Святого Письма. Автори українських текстів по-різному підійшли до вирішення цього перекладацького виклику. Результати наших спостережень уміщені в Таблиці 1.

Таблиця 1

Видання 1997 р.	Видання з 1963 р.	Оригінальний текст
Ірод	Ірод	Herod
Йосип	Йосиф	Józef

Рут	Рута	Rut
Йона	Йона	Jonasz
Самуїл	Самуїл	Samuel
Елеазар	Елеазар	Eleazar
Йов	Йов	Hiob
Іван	Йоан	Jan
Йоель	Йоїл	Joel
Гіллель	Гілель	Hillel
Ілля	Ілія	Eliasz
Йоната	Йонатас	Jonatas
Савел	Савло	Saul
Саваоф	Саваот	Sabaoth
Гедідаг	Геділах	Gedidah
Хома	Тома	Tomasz
Гамаліїл	Гамалієл	Gamalielowski
Азіель	Азель	Azziel

Антропоніми

Як бачимо, більшість поданих імен перекладені шляхом пошуку еквівалентів, та не відрізняються в українських версіях: *Ірод, Йона, Елеазар*. Є ж і ті, котрі мають незначні відмінності: *Хома – Тома, Саваоф – Саваот, Йосиф – Йосип* тощо. Як відомо, діаспорна інтелектуальна спільнота довгі роки використовувала і продовжує використовувати старий український правопис, який пропонує замість *ф* та *х* в іменах вживати *т*. Найновіший український правопис враховує цю особливість і робить допустимими обидві форми. При цьому мовознавці наголошують, що діаспорні відповідники нашій мові більш близькі та позбавлені

російського впливу. Однак видання з 1997 року узгоджене з попереднім українським правописом, тому варіативність літер у ньому відсутня.

Окремою проблемою перекладу імен є їх передача шляхом калькування латиниці, що простежуємо у діаспорному виданні роману, та власне українське, себто слов'янське, інтерпретування імен. Бачимо це на таких прикладах : *Гамалієл* у торонтському виданні і *Гамалііл* згідно зі слов'янським правописом у львівському перекладі. За таким зразком (схемою) кожен із перекладачів «Листів Никодима» підходив до загальних засад передачі онімії, зокрема до її антропонімічного різновиду.

У новому перекладі «Листів Никодима» відчуваються значні впливи польського оригіналу, коли зберігається рід, який не відповідає українській версії, чи закінчення імені згідно з польським правописом. Так, в імені *Рут* збережене нульове закінчення, що зрештою відповідає сучасній біблійній версії. Подібне явище простежуємо в імені *Савел*, яке достеменно так само вживається у польській мові. Натомість латинські версії імен знаходимо у діаспорному перекладі в таких іменах: *Геділах* (*Gedidah*), *Йонатас* (*Jonatas*), *Йоан* (*Jan*) та ін. При цьому надалі збережений старий український правопис із використанням літери *г*: *Геділах* (*Gedidah*), та відсутністю подвоєння літер: *Гілель* (*Hillel*).

Щоб передати атмосферу біблійних часів, письменник вдався до семітської стилізації, тому імена героїв його роману повністю відповідають персонажам зі Святого Письма. Варто зазначити, що в обох перекладах наявна ця особливість, тому можна ствердити, що передача власних назв відповідає оригіналу. Таким чином читач поринає в історичні особливості давнього Ізраїля. При цьому обидва перекладачі використали прийом екзотизації, тільки подекуди вставивши українські реалії.

Такі самі явища простежуємо у перекладі топонімічних об'єктів, які використав Ян Добрачинський для відтворення давньої доби. Як бачимо із

Таблиці 2, перелік назв населених пунктів, гір, рік, озер, країн відповідає геополітичній карті Біблії і відтворений згідно з різними українськими правописами, як ми вже відзначили попередньо.

Таблиця 2

<i>Видання з 1997 р.</i>	<i>Видання з 1963 р.</i>	<i>Оригінальний текст</i>
Кесарія	Кесарія	Cezarja
Олександрія	Олександрія	Aleksandria
Антиохія	Антиохія	Antiochja
Сирія	Сирія	Syria
Юдея	Юдея	Judeja
Рим	Рим	Rzym
Сеян	Сеян	Sejanusz
Хамсин	-	Khamsim
Кситос	-	Xytos
Єрусалим	Єрусалим	Jerozolim
Ариматея	Ариматея	Arymateia
Геброн	Геброн	Hebron
Бетгабар	Бетабар	Bethabar
Асфальтове море	Море	Morze Asfaltowe
Овеча купіль	Овеча саджавка	Sadzawka Owcza
Геброн	Геврон	Hebron
Перія	Перея	Pereia
Наїн	Наїм	Naim
Антиліван	Антилібан	Antyliban
Хоразим	Корозаїм	Korozaim

Калліргоє	Каллірое	Kallirhoe
Силоамська купель	Саджавка Сілос	Sadzawka Siloe
Іродіада	Геродіяда	Herodiada
Кармил	Кармель	Karmel
Моавські гори	Гори Моабу	Gory Moabu
Безета	Везел	Bezet

Топоніми

Однак знаходимо і певні відмінності у порівнянні з групою перекладених антропонімів. В українському перекладі з 1963 року відсутні деякі топоніми, які зустрічаються в оригіналі: *Khamsim*, *Xytos*. Можемо припустити, що перекладач канадійського видання мав труднощі із передачею цих слів в українській версії. Тому він знайшов вихід, використавши загальні назви цих об'єктів. У цьому випадку ми в Таблиці 2 зазначили пропуски. Така сама ситуація виникла із перекладом *Асфальтового моря*, яке автор іменує просто *морем*.

Юліан Редько, перекладаючи повість Добрачинського, користувався сучасною географічною картою світу. Натомість Ярослав Чумак не мав такої можливості, адже в 60-ті роки ХХ століття український географічний словник був офіційно витіснений російським, тож йому доводилося створювати власну лексику, або використовувати ту, яка побутувала в діаспорі. Так у перекладі власної назви *Sadzawka Owca*, спостерігаємо вживання діалектизму *Овеча саджавка*. Загалом на основі проаналізованого лексичного матеріалу варто ствердити, що в діаспорному виданні набагато більше полонізмів, аніж у львівському, що почасти викликає здивування, адже галицький варіант української мови зазвичай переповнений полонізмами.

Відомим для перекладачів є факт, що часто літера *b* у польських словах має відповідник української літери *в*: *Bazyli* - *Василь*. Виходячи із цієї особливості, автори перекладу почергово застосовували цю засаду на

практиці, при цьому її більше в діаспорному перекладі. Так, Я. Чумак переклав польські назви *Bezet* та *Hebron* як *Везел* і *Геврон*. Натомість йому нічого не було відомо про сучасні *Моавські гори*, як виникає із тексту перекладу. Якщо притримуватися такої думки, то бачимо цілу систему засад у давнішому, діаспорному перекладі. Принагідно варто обговорити проблему пропусків, оскільки ми згадували про пропущені топоніми, що вважається нічим не оправданим стилістичним прийомом. Недоліком тексту з 1963 року є пропуск цілого фрагменту оригіналу в Листі 1 [13, с. 8-9]. Подібне явище простежуємо трохи далі у тому ж розділі, де необгрунтовано пропущено декілька речень [13, с. 11].

Цих огріхів не позбавлене і нове українське видання «Листів Никодима», оскільки в ньому бракує кілька важливих фрагментів, які є у польському оригіналі. Читачеві вистачить звернутися на сторінку 201 польськомовного видання, в якому детально описано Сару, котра приймала святе сімейство у Вифліємі, виділивши йому місце у стайні: «*Odkasznęła. Nie obsunęła kuttony, więc wciąż widziałem jej nogi suche, spracowane, pokryte powyżej kostek czerwonym osadem błota*». У діаспорному виданні маємо такий переклад цього уривку: «*Мала підгорнену кутону і видно було її сухі ноги, з виступаючими з-під шкіри жилами, покриті болотом вище кісточок*» [1, с. 209]. Натомість в новому українському перекладі цей важливий опис необгрунтовано пропущений. Така сама ситуація простежується в розділі 12, де Ян Добрачинський писав: «*Usiadł na zydlu я kolanami szeroko rozstawionymi. Połyskujące włosy zwisały mu znad policzków pasmami skręconymi w grajcarek. Zauważyłem, że gdy mówiłem ja, na jego twarzy pojawił się strach, ale kiedy on zaczynał mówić – strach ustępował miejsca zawziętości*» [11, с. 220]. Ярослав Чумак цей уривок переклав так: «*Не зважаючи на мої запевнення він іще раз оглянувся на всі сторони. Сів на лавці, з широко розставленими колінами. Лискуче волосся звисало йому крученими пасмами на вилиці. Я завважив, що коли я говорив, на його обличчі являвся острах, але коли він починав говорити – острах*

уступав місця завзятості» [1, с. 229]. Тоді як Юліан Редько узагалі не згадує цього моменту у своєму тексті, хоч цей опис відіграє значну роль у формуванні образу персонажа Юди з Каріоту. Пропускає перекладач також опис Марії, сестри Лазаря, котрий міститься у листі 17. Ще гірша ситуація – у листі 19, адже пропущена значна частина тексту, котра становить фактично цілу сторінку, де подано знову ж таки характеристику Юди та Каяфи. Беручи до уваги, усі вищенаведені приклади відсутності окремих уривків, для яких немає очевидних підстав, можемо припустити, що уся справа або ж у неувважності перекладача, або ж у свідомому упущенні фрагментів, які на думку перекладача не виконують вагової функції.

Таблиця 3

<i>Видання з 1997 р.</i>	<i>Видання з 1963 р.</i>	<i>Оригінальний текст</i>
Месія	Месія	Mesjasz
Малькі массіяг	-	Malki Massiah
Володар світу		Pan świata
Всевишній	Господь	Najwyższy
Всевишній	Всевишній	Najwyższy
Одвічний	Господь	Odwieczny
Предвічний	Всевишній	Przedwieczny
Йошуа	Йошуа	Joszua

Святі імення

Щодо Таблиці 3, вважаємо необхідним зауважити кілька особливостей перекладу так званих «святих імен», тобто альтернативних слів-найменувань для Бога та Ісуса. Переклад Юліана Редька у цьому випадку є більш логічним ніж Ярослава Чумака. Адже перший із вищевказаних подає точні українські відповідники до польських назв: *Pan Świata* - *Володар світу*, *Przedwieczny* - *Предвічний*, *Najwyższy* - *Всевишній*.

Вийнятком є *Malki Massiah*, який Ю. Редько просто калькує з польської: *Малькі массіяг* У той же час, якщо поглянемо на переклад цих же лексем у діаспорному виданні, то помітимо, що перекладач очевидно порушує цю логіку, вдається до вільного перекладу і подає ті альтернативні версії, котрі очевидно панують церковному вжитку, але які автор безпідставно вважає взаємозамінними: *Odwieczny – Господь, Przedwieczny – Всевишній*. Такі лексеми як *Malki Massiah, Pan Świata* залишилися без перекладу.

У Листі 19 львівської версії перекладу читаємо: «*О, Адонай, Саваоф, Шекінаг! Дай свій знак мені, Твоєму архієреєві, якого Ти зволив покликати до своєї служби. Дай мені знак і скажи: Чи для добра Твого вибраного народу, щоб ця людина загинула? Дай знак! Ось я вкладаю праву руку до священного гошену. Чую під пальцями два священні камені – Урім і Туммім. Не знаю, котрий із них чорний, а котрий золотий. Але той, що я його взяв, хай буде Твоєю відповіддю*» [2, с. 235]. Простежуємо не лише стилізацію під семітське мовлення, уживання священних імен, а й відтворення єврейських звичаїв, які письменник, а за ним і перекладачі, змальовують як словесну яскраву картину, прагнучи поширити знання читачів про культуру вибраного народу. Відтак важливим елементом дослідження перекладу «Листів Никодима» є також виокремлення лексики на позначення семітських звичаїв та традицій.

2.3. Семітські звичаї та побут

Наступні категорії слів, розглянуті нами, потребують окремої уваги з огляду на особливості українського перекладу. Адже серед них значна кількість слів та термінів притаманних власне єврейській культурі, які несуть в собі важливі культурні та релігійні значення. Тому, щоб правильно їх перекласти, перекладачі повинні бути обізнаними з культурними нюансами та чутливостями, пов'язаними з цими словами. Необхідно також поважати історичний та релігійний контекст для запобігання спотворенню основних понять та явищ.

Важливою лексичною групою слів, котру варто виокремити є лексеми для позначень представників соціальних верств та прошарків суспільства, які стосуються різних видів та сфер діяльності. Треба зазначити перш за все, що тогочасний соціальний устрій відрізнявся від сучасного, тому тут наявні історизми: *chaberim*, *goimy*, *esseńczyki* і т.д., які хоч і перекладені чи то способом калькування, чи підбором українських відповідників, проте вийшли з активного вжитку як у польській, так і в українській сучасних мовах.

Варто зауважити, що ці лексеми не можна викинути, чи замінити сучасними відповідниками, не порушивши стильової організації тексту. Також принагідно натрапляємо на архаїзми, чи так звані застарілі слова (*поганка*, *куртизанка* тощо).

Таблиця 4

<i>Видання з 1997 р.</i>	<i>Видання з 1963 р.</i>	<i>Оригінальний текст</i>
Хаберім	Члени	Chaberim
Ідумеєць	-	Idumejczyk
Сіккаристи	Сикаристи	Sikkaryści
Хаберім	Співбрати	Chaberim
Гояма	Гоїми	Goimy
Амгаареци	Амгаарези	Amhaarecy
Мінім	Нечистий	Minim
Язичниця	Поганка	Poganka
Колишній архієрей	Первосвященик	Arcykapłan
Шурин	Швабро	Szwager
Посольство	Післанці	Poselstwo

Амгаареци	Амгаарези	Amhaarecy
Назорей	Назарей	Nazirejczyk
Ессени	Есеї	Esseńczyki
Гаццан	Газан	Hazzan
Паломники	Прочани	Pielgrzymi
Мицвот	Мицвот	Micwoth
Начальник-шеліаг	Голова	Przełożony szeliah
Таргуміст	Таргумист	Targumista
Батланім	Бетлянім	Batlanim
Мужик	Селюх	Chłop
Солдафон	Жовнір	Żołdak
Чабани	Пастухи	Pasterzy
Начальник	Вождь	Wodz
Прошак	Жебрак	Żebrak
Старушка	Бабуня	Staruszka
Нечистий	Плюгавець	Nieczysty
Чернь	Голота/гал айстра	Hałastra/pospólstwo
Перелюбниця	Наліжниця	Cudzołożnica
Куртизанка	Повія	Kurtyzana
Чепуруха	Пані	Strojnisia
Ратай	Рільник	Rolnik

Соціальні верстви

Із Таблиць 3 і 4 виникає, що автор нового перекладу «Листів Никодима» або не був зовсім знайомим із торонтським перекладом, або термінологічно дотримувався зовсім іншої концепції передачі на письмі

семітських термінів і назв, назв соціальних прошарків тощо. Між кожним із цих слів важко провести паралелі, адже вони майже не ідентифікуються.

2.4. Релігійна термінологія

Коли візьмемося аналізувати детальніше наступну порівняльну таблицю, то помітимо, що тут знаходяться слова, котрі мають конкретні релігійні значення та конотації. Людям, котрі здійснюють переклад, варто детально ознайомитися з релігійними текстами, традиціями та обрядами єврейської релігії, щоб безпомилково передати необхідні почерпнуті з оригіналу значення. Особливо це стосується термінів, пов'язаних із ритуалами, святами та релігійними церемоніями. Простежуємо це явище в Таблиці 5.

Таблиця 5

<i>Видання з 1997 р.</i>	<i>Видання з 1963 р.</i>	<i>Оригінальний текст</i>
Галявки та гаггади	Письмо	Halakki i hagady
Історія Іова	-	Historia Hioba
Господній віттар	-	Ołtarz Pański
Гаггада	Притча	-
Гаггада	Гаггада	Haggada
Пояснення закону	Гаггади	Haggady
Філактерії	Виїмки з псалмів	Filakterie
Цицеса	Привіска	Cicity
Скарги Ісаї	Плач Ісаїї	Skargi Izajasza
Каземат	Келія	Celia
Ореол	Авреоль	Aureola

Лампада	Лямба	Lampa
Престол	Трон	Tron
Синагога	Божниця	Synagoga

Церковна атрибутика

Доречно зауважити, що цей лексичний прошарок важко перекладати ще й тому, що ці слова не відносяться до загальноновживаних слів, тобто вони можуть бути незнайомими та незрозумілими для читачів. У нашому випадку, як Ярослав Чумак, так і Юліан Редько намагаються вийти зі становища різними способами. Важливим є те, що порівняно нове українське видання містить наприкінці словник, котрий дає пояснення деяким термінам, та словам, які можуть викликати нерозуміння у читачів.

До прикладу, перекладач у самому тексті слова *haggada*, *filakterie*, *sicita* тлумачить як *гаггада*, *філактерії*, *цицес*. А уже в словнику «Пояснення слів» знаходимо такі їх роз'яснення «*Гаггада – притча; Філактерії – звитки пергаменту з виписаними текстами Закону, що прикріплюється на чоло і до лівої руки під час молитви; Цицес – (євр.) 12 шнурків, що їх носили євреї при одязі на згадку про 12 поколінь Ізраїля;*» [2, с. 368–370]. Недоліком є те, що словник не вміщає усіх слів, які потребують пояснення. Рідко, але все ж трапляється пояснення слів прямо у тексті, як от у випадку зі словом *haggady*, коли іншим разом перекладач подає замість *гаггади*, – *пояснення закону*.

У діаспорному виданні словник із термінами узагалі відсутній. Украй рідко натрапляємо на зноски, як от: *машал – притча*, *шема – молитва*, та ін. Іноді Ярослав Чумак намагається одразу перекладаючи те чи інше малозрозуміле слово, подати його спрощений варіант *synagoga – божниця*, або ж подати одразу його пояснення *filakterie – виїмки з псалмів*, *sicity – привіски*. Хоча розуміємо, що ці пояснення досить

загальні, та не дають конкретного уявлення про той чи інший предмет чи явище.

Із цього випливає, що читачеві для того, аби зрозуміти твір, доведеться проводити власну пошукову роботу, аби з'ясувати значення того чи іншого слова. А це займає додатковий час та неабиякі зусилля, адже поданих слів немає у сучасних тлумачних словниках української мови. Відтак спочатку читачеві слід зайнятися пошуком відповідних словників, а тоді уже й самих слів. При можливому наступному перекладі «Листів Никодима» варто врахувати ці змістові труднощі, з яких відповідно виникають труднощі перекладу.

2.5. Побутові лексеми і особливості їх перекладу

У Таблицях 6 і 7 представлена найчисельніша виокремлена нами лексична група. До неї входять слова та словосполучення, які позначають речі побутового вжитку. Серед них: посуд (*dzbanki, garnek, kubek, taca*), будинок та інтер'єр/господарські споруди (*spichr, lepianki, budy, zakamarki, ławy*), професійне приладдя (*sochy, sznury od dżarfu, pływaki, narzędzia ciesielskie*), зброя (*noż, pałki*), одяг (*plaszcz, simlah, szaty, cylicja*) та інші.

Найпримітнішою особливістю обох перекладів є вживання територіальних діалектизмів: *шпихліря, дзиллик, горнець*. При цьому потрібно пам'ятати, що кожен український регіон володіє своєю власною і дуже чисельною скарбницею діалектів, які виникали внаслідок різних історичних взаємовпливів, контактів тощо. Навіть сусідні села подекуди мали цілком інший тип мовлення. Тому вживання діалектичної лексики в перекладах несе в собі небезпеку нерозуміння певних лексем, якщо читач у ці діалектичні пласти не заглиблений.

Предмети побуту, перекладені у виданні з 1997 року, більш наближені до сучасної української мови, що полегшує сприймання тексту на рівні прочитання і розуміння. Однак і в ньому виникають певні недомовленості. Це можна пояснити приналежністю автора перекладу до

галицького середовища, в якому він цю перекладацьку працю і здійснив. Тому додатковим поясненням можуть бути також умови редагування. Принагідно пригадаймо, що маємо справу з львівським греко-католицьким виданням. Так, типово галицькими є *капці*, *кухлик* і *криївка*. Водночас вони надають перекладові неповторного шарму, як бачимо це на прикладі лексики у Таблиці 6.

Таблиця 6

<i>Видання з 1997 р.</i>	<i>Видання з 1963 р.</i>	<i>Оригінальний текст</i>
Посох	Костур	Kij
Лопата	Віяльниця	Wiejadło
Клуня	Шпихліря	Spichr
Глеки	Збанки	Dzbanki
Сохи	Плуги	Sochy
Кіш	Кіш	Kosz
Глек	Збанок	Dzban
Чани	Бочки	Bathy
Олія	Олива	Oliwa
Стилос	Ралець	Rylec
Дощина	Табличка	Tabliczka
Криївка	Укриття	Ukrycie
Мазанки	Ліп'янки	Lepianki
Киї	Дручки	Kije
Хижі	Буди	Budy
Закапелки	Комори	Zakamarki
Ослони	Лавки	Ławy

Печать	Тавро	Piętno
Стіни	Доми	Mury domów
Ватра	Вогнище	Ognisko
Ковдра	Ліжник	Derka
Бурдюк	Боклага	Bukłak
Жмут	Клапоть	Kłak
Сіті	Мотуззя до арфи	Sznury od dżarfu
Поплавки	Пливаки	Pływaki
Кинджал	Ніж	Noż
Постать	Сильветка	Sylwetka
Козячими шкурами	Чорною шкурою	Kozią skórą
Костур	Довбенька	Maczuga
Тягар	Вантаж	Ciężar
Глечик	Горшок	Garnek
Лежанка	Місце	Posłanie
Капці	Сандалі	Sandali
Крам	Продажний товар	Stragan
Примочка	Плястер	Plaster
Скоба	Засува	Rygiel
Теслярський струмент	Теслярське знаряддя	Narzędzia ciesielskie
Діжки	Збірники	Stągwie
Стружка	Гиблівка	Wiórko
Кухлик води	Дрібка води	Kubek wody
Долівка	Підлога	Podłoga
Лампада	Лямпа	Lampa

Чаша	Келих	Puchar
Таця	Піднос	Taca
Покрівля	Дах	Dach
Перепис	Спис	Spis
Заїзд	Гостинниця	Gospoda
Герлиги	Киї	Pałki
Горщик	Горнець	Garnek
Білило	Вапно	Biel
Дзиглик	Лавка	Zydlo
Облавок	Прилавок	Burta
Копиця	Скирта	Stog
Намети	Шатра	Szałasy
Кадка	Бодня	Kadź
Водогін	Водопровід	Wodociąg
Пастка	Сільце	Pułapka
Стилос	Струмент	Rylce
Патериця	Палиця	Laska

Речі побуту

Оскільки в єврейській традиції одягу відводилося особливе місце і він був наповнений спеціальною символікою, перекладу його назв варто присвятити окрему увагу.

Таблиця 7

<i>Видання з 1997 р.</i>	<i>Видання з 1963 р.</i>	<i>Оригінальний текст</i>
Шати	Одяги	Szaty
Таліт	Біла плахта	Talit

Убрання	Плащ	Plaszcz
Сімляг	Сіряк	Simlah
Куттона	Кутана	Kuttona
Тюрбан	Турбан	Turban
Сімляг	Сім'яга	Simlah
Рядно	Плахта	Płachta
Мантія	Одяг	Plaszcz
Куттона	Кутола	Kuttone
Капці	Сандалі	Sandali
Сережки	Навушники	Zausznice
Браслети	Нараменники	Naramiennik
Намисто	В'язанка коралів	Pęk koral
Килікія	Сукно	Cylicja

Одяг

На нашу думку, справедливо вважати, що саме побутові номени найкраще передають кодифіковані ними реалії. Адже через побутові об'єкти та явища формується уявлення про культурний та світоглядний устрій тієї чи іншої спільноти, чи зокрема особистості, у конкретній історико-хронологічній площині. Окрім цього, ці лексеми деталізують розповідь автора, та додають правдоподібності зображуваному.

Перед читачем потають дуже колоритні головні і другорядні персонажі, завдяки чому виникає особлива атмосфера, в яку прагнуть занурити нас автор. Варто зазначити, що для таких повноцінних картин минулого письменник повинен був мати енциклопедичні знання про семітську культуру. Те саме можна сказати і про перекладачів. Переклад такого типу – це справжній виклик для його автора. Опрацювання літературних чи навіть історичних джерел є малоінформаційною базою для

створення такого типу текстів. Автори повинні вникнути у саму суть семітської культури, яку не можна ідентифікувати з грецькою цивілізацією, оскільки в ній простежуються цілком відмінні явища. Отож, найголовнішою трудностю перекладу «Листів Никодима» вважаємо іншість культури, віддаленої від слов'янського світу.

2.6. Описи природи

Характерною рисою «Листів Никодима» Яна Добрачинського є обмежена кількість пейзажних описів. Можемо це пояснити тим, що автор більше зосереджувався на духовних картинах буття і тільки подекуди передавав це за допомогою картин природи. При цьому деякі лексеми стають для читача справжньою несподіванкою, як бачимо це у Таблиці 8.

Таблиця 8

<i>Видання з 1997 р.</i>	<i>Видання з 1963 р.</i>	<i>Оригінальний текст</i>
Махровий килим	Килим із зеленого моху	Mechaty dywan
Кроти	Тертиці	Krety
Устя	Гирло	Ujście
Зимові дощі	Осінні дощі	Zimowe deszcze
Жара	Гаряче	Upalnie
Колючка	Терня	Ciernie
Водограй	Фонтана	Fontana
Печера/яскиня	Шопа/вертеп	Grot
Потік	Струя	Prąd
Виноградна лоза	Винне гроно	-
Мурашник	Муравище	Mrowisko

Кущі	Би́ла	Krzewy
------	-------	--------

Природне середовище

Серед зібраних лексем цього типу варто виділити *тертиці*, як названо кротів у еміграційному виданні, та *би́ла* (кущі). Натомість у львівському виданні такою творчою знахідкою перекладача можна вважати водограй.

Цікаво, що в описаних краєвидах читач не відразу впізнає східні терени, Палестину та околиці. Із зібраних нами слів на переклад пейзажної лексики не знаходимо екзотизмів, які є першою ознакою орієнтальних країн. Можливо, автор оригіналу прагнув уникнути нагромадження екзотичних для слов'ян речей, які і так вже присутні майже у всіх сферах життя, описаних у повісті.

2.7. Переклад стійких словосполучень

Одним із найцікавіших та чи не найскладніших явищ при перекладі є стійкі словосполучення, порівняння, або ж вирази з переносним значенням. Переклад таких одиниць є нелегким завданням, бо вимагає від перекладача як знання мови, так і глибокого розуміння культурних та лінгвістичних особливостей мови оригіналу та мови, на яку здійснюється переклад. Окрім цього, тут потрібен ще й творчий підхід. Адже як правило, більшість сталих виразів, фразеологізмів не мають точного та дослівного відповідника в інших мовах. Такі структури зазвичай ґрунтуються на культурних, соціокультурних, або ж історичних особливостях тієї чи іншої мови. Додатково при перекладі слід враховувати контекст, у якому вони вживаються, а ще їхню образність, асоціативність та тональність.

Без сумніву, вищезгадані конструкції виконують важливу роль у формуванні стилю, або ж можуть бути використані для вираження чи підкреслення тих чи інших емоцій. Така стилізація присутня в обох досліджуваних нами перекладах «Листів Никодима». У Таблиці 9

представлено українські національні ідіоми, які успішно відтворюють ідіосферу оригінального тексту, у свою чергу пристосовану до польського читача. Водночас подекуди простежуємо вдалі перекладацькі знахідки у цьому лексичному різноманітті, які свідчать не лише про індивідуалізацію мовлення Добрачинського, а й високий моаленневий рівень обох українських перекладачів його «Листів...».

Таблиця 9

<i>Видання з 1997 р.</i>	<i>Видання з 1963 р.</i>	<i>Оригінальний текст</i>
Наче терня вбите в руку трудівника	Наче терен вбитий у трудящу руку	Jak sierń wbity w rękę pracującego
Схоже на стогін	Подібного до схлипування	Brzmi jak lęk
Ті яких неприємно вразив	Ті які згіршилися	Tacy, których zgorszył
Мече словами, наче блискавками	Метає словами подібними до лискавки	Miota słowami, które są jak błyskawice
Скільки змога	До нестями	Ile się da
До сьомого поту	Як шалені	Do siódmego potu
Чорні наче бездонна криниця	Чорні мов керниця без дна	Czarne niby studnia bez dna
Думка думку гнала	Бився з думками	Biłem się z myślami
Забув язика в роті	Забув язика в губі	Zapomniał języka
Були наче іскри на поверхні ріки	Були подібні до криги на поверхні ріки	Były niby skry na powierzchni rzeki

Порівняння

У тексті оригіналу натрапляємо на фразеологічний вираз *do siódmego potu*, який має (що трапляється нечасто) дослівний відповідник в українській мові, яким і послуговується Юліан Редько. Натомість Ярослав

Чумак переклав цей фразеологізм: *як шалені*. Раніше уже зазначалося, що допускається переінакшення сталих виразів засобами мови, на яку здійснюється переклад, але за умови, що зберігається його вірне значення. Чого, на жаль, не можна з упевненістю сказати про цей випадок, бо у словнику фразеологізмів не знаходимо взаємозамінного варіанту, яким послуговується Я. Чумак : «до сьомого (десятого, кривавого і т.ін.) поту, зі сл. працювати, трудитися і т. ін. – дуже виснажливо, понад силу, тяжко» [3]. На основі цієї рубрики, висвітленої у Таблиці 10, можемо відзначити, що ідіоми нерозривно пов'язані з перекладом дієслівних форм.

Таблиця 10

Видання з 1997 р.	Видання з 1963 р.	Оригінальний текст
Бути вибачливим	Мати добрі слова	Okazać wyrozumiałość
Дотримуватись	Заховувати	Dopełnić
Звалилась	Навістила	Przyszła
Роздумувати про	розважати	Rozważać
Стало звичайнісіньким	збуденіло	Stało zwyczajnie
Ставити в провину	Гіршитися (грішитися)	Mieć za złe
Маю слабкість до нього	Я його люблю	Mam do niego słabość
Пособити	змилюватись	Pomóc
Не можу	Не хочу	Nie potrafię
Пригнітив	Зіслав	Przywalił
Глядіти	дивитись	Patrzeć
Вросли в нас	Записались в наших душах	Wrosły w nas
Пошкодив	поразив	Poraził

Приходять до згоди	порозуміваються	Porozumiewając
Вважається	Має opinію	Ma opinіę
ремствувати	нарікати	Uskarżać
зарапортувався	Зайшов задалеко	Zapędziłem się
Побіліло	Споловіло	Zabiełało
Страждаю	Терплю	Cierpię
Скавучати	Скиглити	Skomlić
Клекотить	булькоче	Bulgocze

Дієслова

Попри натуральність фраз в оригінальному польському тексті, в обох українських версіях трапляються перекладацькі стилістичні труднощі. Так, типовий польський вислів «okazać wyrozumiałość» у давнішій, канадійській версії запропоновано перекласти як «бути вибачливим», що загалом не зустрічається у сучасному українському мовленні. Автентичність побутування фрази в еміграційному українському просторі ХХ століття ми не можемо заперечити чи підтвердити, адже немає офіційних джерел, звідки б ми могли почерпнути таку інформацію, а проведення експериментальних опитувань не входить у завдання цього дослідження. У львівському українському виданні повісті Я. Добрачинського форма перекладу цієї фрази здається ще більш недоречнішою, адже ніхто не вживає такої структури, як «мати добрі слова». Недостатньо володіти словом, себто мати його – словами потрібно послуговуватися, інакше не можна стверджувати, що воно побутує в суспільстві. Тому в обох випадках переклад словосполучення «okazać wyrozumiałość» неправильний і штучний. Варто було б потрактувати його як «бути благодушним», якщо йти за прикметниковою структурою «канадійського» тексту або ж «виявляти виrozumіння» (відповідник дієслівної форми «львівського» тексту).

Серед різних частин мови під час перекладу твору на українську мову в обох авторів домінує власне дієслівна форма, що свідчить у всіх випадках про динамічність оповіді.

В канадійському перекладі вислів «мати опінію» містить у собі яскраво виражений полонізм. Однак варто зазначити, що в обох перекладних версіях майже не знаходимо у текстах полонізмів, що пояснюється передусім тим, що автори були віддалені і від носіїв польської мови, і від мови оригіналу. На них радше вплинули їхні регіональні середовища.

Як бачимо, природа перекладеного тексту дозволяє нам заглибитися не лише у світ, який письменник хотів донести до читача, а й світоглядну та ментальну картину мислення перекладача, вказати на його рівень обізнаності з мовою оригіналу, його культурою, звичаями та традиціями тощо. Окрім цього основного пласта, в проаналізованому матеріалі простежуються індивідуальні уподобання авторів перекладу.

На основі проаналізованого нами матеріалу можна зробити висновок, що процес перекладу є складним процесом, який вимагає знань про важливі правила, яких перекладач повинен дотримуватися. Незалежно від того, які техніки та концепції він вибере щодо передачі оригінального тексту, обов'язково необхідно зберігати стилістичні особливості оригіналу, авторський задум, специфіку його мовлення, світоглядні інтенції тощо. Недаремно говорять, що перекладач – це перши і найбільш вдячний та ретельний читач. У цьому контексті заглиблення в історію виникнення книги, біографію її автора не втрачає своєї актуальності. Додатковою перевагою того чи іншого перекладу є можливість використання прийомів екзотизації чи одомовлення тексту. Не можна ствердити, що якийсь із цих способів є кращим, проте не потрібно забувати, що за певних обставин процес адаптації лексики до вітчизняної

культури може виявитися недоречним або свідчити про надмір художніх трансформацій.

Маючи за основу «Листи Никодима», почерпнуті з польського середовища, яке має багато спільного з нашою культурою, не можемо використати цього факту в процесі перекладу, адже його вплив проявляється мінімально, що є цілком слушним вибором інструментарію та художніх засобів. У цьому контексті варто відзначити високий рівень перекладацької майстерності як торонтського, так і львівського видання. Оскільки Ян Добрачинський так розмашисто описував єврейську культуру, заглибившись у реалії Біблії, слов'янський чинник спорідненості мов і речей не має в цьому випадку впливу на перекладацький процес. Відтак перекладачі правильно розшифрували інтенційну базу твору, що дозволило передати зміст оригіналу не так із фотографічною точністю, про яку і не йшлося, як із достеменною правильністю закладених у книзі ідей.

Інакше кажучи, можемо ствердити, що як автор оригіналу, так і автори обох українських перекладів повинні були зробити значне інтелектуальне зусилля, аби передати ту добу, яка описана в повісті. Їй пригодилися загальні знання з біблійної сфери, що засвідчує теологічну обізнаність із предметом перекладу.

Емоційний чинник також відтворено абсолютно точно, що є додатковою перевагою якісного перекладу. Сюжет книги – це не прагнення зобразити семітський світ і саме на цьому наголошують автори текстів, хоча на перший погляд читачеві може так і здаватися. Головний персонаж твору Я. Добрачинського переживає духовну кризу і внутрішню трагедію, адже його улюблена дочка невиліковно хвора і потрохи прощається із життям. У цьому ракурсі змінюється світосприйняття персонажа. Він потребує зцілення і саме в цьому намірі шукає Христа. Він приходить до нього вночі, щоб не заплямувати своєї репутації ревного фарисея, представника єврейської Синагоги. Роздуми над внутрішньою

трансформацією людини є провідною думкою твору. Тому зовнішні атрибути повинні символічно доповнювати цю ідею твору.

Фрагмент нічного приходу Никодима до Ісуса лише декількома словами описаний у Біблії. Можливо, більше про це сказано у перших християнських переказах чи неканонічних Євангеліях, які не увійшли до тексту Нового Заповіту. Так и інакше, Я. Добрачинський вибрав дуже влучний уривок для розвитку власної сюжетної лінії, овіяної таємницею. Щоб цю таємничу історію розкрити, він розвинув позабіблійну сюжетну лінію, наголосивши на внутрішньому світі героїв, що і стало головним лейтмотивом повісті.

Перекладачі успішно впоралися із завданням відтворення авторської мети, його інтенцій та задумів. Попри деякі важливі недоліки, як пропуски (більші чи менші) фрагментів твору, які наявні в оригіналі, зміна деталей художньої експозиції, вони донесли до україномовного читача головне послання Яна Добрачинського, що зцілення потребує не хтось інший, навіть твоя найближча людина. Зцілення потребує кожен із нас. Кожен є тим Никодимом, в якому відбувається велика внутрішня робота. Тому всі елементи перекладацького інструментарію націлені на одну мету – передачу головної думки повісті про потребу внутрішнього відродження.

У цьому ключі варто далі працювати над творчим доробком Яна Добрачинського та його перекладів іншими мовами.

ВИСНОВКИ

Отже, можемо підсумувати, що Ян Добрачинський має право називатися одним із найкращих польських католицьких письменників ХХ століття, а один із його найвідоміших творів «Листи Никодима» є яскравим прикладом католицької прози. Окрім цього, автор та його доробок є хорошими об'єктами для мово-, літературо-, і перекладознавчих досліджень.

З одного боку може здатися, що література релігійного змісту не користується популярністю у сучасному світі, проте ми переконуємося, що це не так. Адже на прикладі «Листів Никодима» бачимо, що це не лише переказ історій святого Письма, а така його інтерпретація, у якій виступають завжди важливі теми віри, безкінечного пошуку себе та істини, прагнення любові та підтримки, життя та смерті, людських страждань і втрат та багатьох інших філософських питань.

Ян Добрачинський обирає Никодима на роль провідника для читача у біблійний світ. Очевидно створюючи свій роман, письменник подбав про те, щоб оповідач був конкретною особою, і саме очевидцем подій про які ідеться. Таким чином був створений ефект достовірності та правдоподібності. Ефект близькості та сакральності був досягнений завдяки епістолярній формі, бо ж розуміємо, що саме у приватному листуванні людина може бути максимально відвертою. Тому потрібно відзначити, що майстерність Яна Добрачинського відображена як на змістовому, так і на формальному рівнях, у гармонійності стилю, жанру, смислу.

Створення якісного тексту, котрий би відповідав загальноприйнятим стандартам є досить нелегким завданням. Але здійснення перекладу не можна назвати простішим. Процес створення адекватного перекладу –

явище на наш погляд часозатратне та трудомістке, воно вимагає безлічі специфічних професійних знань, умінь та навичок. У випадку з «Листами Никодима» ішлося про біблійну риторичку, семітські традиції, психологію людських взаємин тощо.

Перекладач – це не просто відтворювач, це творець. Адже переклад – не просто механічна дія, а цілий творчий процес. Перекласти текст – це не просто передати зміст оригіналу іншою мовою, це відтворити його цілісність, закодовану як у структурі, так і змісті. Також це про вміння пристосувати текст до приймаючої культури, зберігши основні жанрові та стильові ознаки.

Усе це ми спостерігали упродовж нашого дослідження, матеріальною базою котрого стали оригінальна версія «Листів Никодима», а саме його нове видання, та два українські переклади, розділені часом та соціально-історичними обставинами створення.

Пригода з перекладеним словом для обох перекладачів була дуже вдалою, оскільки вони зуміли відтворити епоху, почуття закладені в оригіналі, духовний зміст книги, який повсюдно присутній у її розділах, себто Листах.

На початку книги ми зустрічаємо головного героя як відому в суспільстві людину, проте розбиту горем з приводу втрати улюбленої дочки, яка не має шансів вилікуватися. Складається враження, що зцілення цієї молодої дівчини і є основним завданням в сюжетній лінії, яка мала б зрештою закінчитися щасливо. Але так не стається. Ісус, який може піднімати мертвих з могил, лікувати глухих і незрячих, зцілювати прокажених, не надає допомоги фарисеєві Никодимові у його життєвій трагедії. Автор відтворює психологічну напругу, в якій постійно перебуває головний герой. Таку саму напругу відчуваємо і в обох українських перекладах твору. І хоча використані для цього художні засоби, як ми переконалися в процесі аналізу, значно різняться між собою, вони досягають однакового ефекту, доносячи до читача головну ідею автора.

Інтенсивні внутрішні пошуки Никодима змінюють його тип мислення, спосіб життя, сприйняття інших людей. Із нічного прихованого гостя, про прихід якого фрагментарно згадано в Біблії, він перетворюється на людину світла, вільну, незалежну, відкритую на новизну. Автор стверджує, що цей внутрішній процес, який описаний у Листах поступово, з наростанням напруги і трагізму, врешті дає свої плоди і головний герой прозирає духовно. Його дочка помирає, але наприкінці повісті у всьому торжествує життя. Письменник показує зцілення з внутрішнього боку і відтворює його як процес навернення до віри. На жаль, справді ці прерогативи в книзі, не знайшли свого відображення наприкінці життя письменника, який потрапив під згубний вплив соціалістичного режиму.

Чимало визначних людей, як от лауреатка Нобелівської премії Віслава Шимборська, пройшли ці випробування і свого часу вірили в комуністичні ідеї, які обіцяли людям рівне добро і братерство. Не кожен зумів вибратися із цих ідеологічних жорен, в які потрапив. Так сталося і з Яном Добрачинським, якого практично змолола державна система, винищуючи його здобутки як католицького письменника, відкидаючи визначного автора в забуття. Проте залишилися його твори, які створюють іншу пам'ять про автора. Вони дістають із забуття приховані листи, спогади і факти і розвінчують міф, нав'язани нам соціалістичною системою.

Автори перекладу зуміли повноцінно відтворити цей духовний і емоційний чинник, який має ключове значення у задумі книги. Цьому також із стилістичного боку сприяв довірливий том листів, звертання на «ти», присутність друга, якому можна довіритися і все описати щиро та правдиво. Так, як вдало вибраний спосіб викладу в самому оригіналі, так і в перекладах обігрування почуттів, емоцій представлене на високому художньому рівні.

У перекладах львівського та торонтського видавництва вміло застосовані лексичні, граматичні, стилістичні та інші типи перекладацьких

трансформацій. Важливе значення надано способів представлення топонімічної бази, власних назв, предметів побуту і церковного вжитку тощо. Укладені нами таблиці з метою класифікації порівняльного матеріалу слугуватимуть у майбутньому для якісного перекладу творів такого типу.

На основі аналізу доходимо до прикінцевого висновку, що переклад – не механічне відтворення сюжетних ліній, риторичних фігур чи відповідних лексем. У ньому закладена енергія, яку передає кожен перекладач, беручись за справу відтворення того, що близьке йому самому. Тому варто ствердити спорідненість, яку можна назвати письменницьким тандемом, коли на основі спільних інтенцій, однаково потрактованих світоглядних ідей кілька людей (автор оригіналу і автори його перекладених версій) творять спільну цінність, в процесі інтеграції передаючи її іншим для спільного добра та естетичного задоволення.

«Листи Никодима» безсумнівно є такою повістю, яка варта уваги широкого загалу, а тому поширюється і в нашому вітчизняному середовищі для побудови спільної системи цінностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Добрачинський Я. Листи Никодима. Торонто : Добра Книжка, 1963. 594 с.
2. Добрачинський Я. Листи Никодима. Львів : Свічадо, 1997. 372 с.
3. *До сьомого поту. Фразеологія* [Електронний ресурс]. URL: <http://surl.li/onsbp> (дата доступу: 10.09.2023).
4. *Епістола* [Електронний ресурс]. URL: <https://ukrtvory.in.ua/> (дата доступу: 12.09.2023).
5. Савосюк М., Сухарева С. Проблема нормативності та складнощів перекладу на основі повісті Яна Добрачинського «Листи Никодима». Стан і перспективи методики вивчення польської мови в закладах середньої та вищої освіти. Луцьк: Вежа-Друк, 2023. С. 95–97.
6. Юшак В. Порівняльний аналіз перекладу антропонімів-символів та значущих власних імен. Філологічні трактати. 2012. Т. 4. № 1. С. 136–140.
7. *Biblioteka Narodowa* [Źródło elektroniczne]. <http://surl.li/onsbx> (data dostępu: 12.10.2023).
8. Biernacki A. Lampasy Jana Dobraczyńskiego. *Kultura*. 1994. Nr 10. S. 110–121.
9. Czerni K. Moralność literatury. *Znak*. 1994. Nr 7. S. 154–159.
10. Dobraczyński. *Literatura polska XX wieku. Przewodnik encyklopedyczny* / pod red. A. Hutnikiewicza i A. Lama. Warszawa, 2000. T. 1. S. 120.
11. Dobraczyński J. *Listy Nikodema*. Sandomierz : Wydawnictwo Diecezjalne, 2020. 536 s.
12. Głowiński M. Casus: Dobraczyński. Głowiński M. *Skrzydła i pięta*. Kraków, 2004. S. 217.

13. Grzegorzyc J. Kto ratuje jedno życie.... *W drodze*. 1994. Nr 5. S. 43–50.
14. Jackl K. «Wytypowałem zakłady, kierownictwu których mogłem, całkowicie zaufać» – Historia Jana Dobraczyńskiego [Źródło elektroniczne]. URL: <http://surl.li/onscd> (data dostępu: 12.10.2023).
15. Jasińska-Wojtkowska M. Nowy charakter inspiracji religijnej we współczesnej prozie. Jasińska-Wojtkowska M. *Horyzonty literackiego sacrum*. Lublin, 2003. S. 310.
16. Klecel M. Jan Dobraczyński – wielki pisarz, wielkie uwikłanie [Źródło elektroniczne]. URL: <http://surl.li/onsca> (data dostępu: 02.10.2023).
17. Lichniak Z. Szkic do portretu Jana Dobraczyńskiego. Warszawa : Pax, 1962. 238 s.
18. Mazan-Mazurkiewicz A. «Przyszedłem rozłączyć...» Jana Dobraczyńskiego obraz «świętości bezwiednej». *Acta Universitatis Lodzensis. Folia Litteraria Polonica*. 2012. Nr 4 (18). S. 115–130.
19. Paciuszkiewicz M. Listy do Ojca Andrzeja. Św. Andrzej Bobola, jezuita i męczennik (1591–1657). Ząbki, 1998. S. 62–63, 71–72, 82–83.
20. Polska Bibliografia Literacka [Źródło elektroniczne]. <http://surl.li/onscb> (data dostępu: 02.10.2023).
21. Pruszyński K. Jan Dobraczyński czyli trudności katolickiego pisarza. Pruszyński K. *Wybór pism publicystycznych*. T. 2. Kraków, 1966. S. 528.
22. Rogalski A. Jan Dobraczyński. Dom Książki, 1969. 55 s.
23. Szczepkowska E. Tradycyonalne hagiograficzne we współczesnej popularnej prozie religijnej (rekonesans). *Doświadczenie religijne w literaturze XX wieku* / pod red. A. Glenia i I. Jokiel. Opole, 2006. S. 231.
24. Zielinski A. Jan Dobraczyński: profilo di uno scrittore. *Humanitas*. 1990. Nr 2 (1986). s. 282–287.
25. Ziomek J. Jana Dobraczyńskiego Księgi (bez) Wyjścia. *Wizerunki polskich pisarzy katolickich*. Poznań, 1963.
26. Ziomek J. Retoryka opisowa. Wrocław – Warszawa – Kraków: Ossolineum, 1990. 344 s.